

LBRIS

We know
books

Niccolò Machiavelli

Arta războiului

Traducere, ediție îngrijită și prefață
de Lucian Pricop

EDITURA CARTEX

Concepția grafică a colecției: Mădălina Pricop
Coperta I: *Reprezentare a bătăliei de la Calais*, 2 ianuarie 1350
Cronica lui Jean Froissart
Redactor: Ilie Barangă

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
MACHIAVELLI, NICCOLÒ

Arta războiului / Niccolò Machiavelli ; trad., ed. îngrijită și
prefață de Lucian Pricop. București : Cartex, 2025

ISBN 978-630-6651-47-4

I. Pricop, Lucian (trad.; ed.; pref.)

355/359

Pentru comenzi și informații, vă rugăm să ne contactați la:

- Tel/fax: 021/323.41.30; 021/323.00.76
- Tel: 0745.069.898; 0729.951.763
- www.edituracartex.ro
- e-mail: comenzi@edituracartex.ro
- O.P. 4, C.P. 184, București

Cuprins

Între filosofie și praxiologie (prefață de Lucian Pricop) / 7
Notă asupra ediției / 10

Arta războiului / 11

Prefață / 13
Cartea I / 15
Cartea a II-a / 46
Cartea a III-a / 80
Cartea a IV-a / 104
Cartea a V-a / 121
Cartea a VI-a / 138
Cartea a VII-a / 166
Figuri / 193

Prefață

de Niccolò Machiavelli,
cetățean și secretar al Florenței

Lui Lorenzo di Filippo Strozzi¹, gentilom florentin

S-a susținut, Lorenzo, și se susține în continuare că nu există lucruri care să aibă vreo legătură unul cu altul, care să difere atât de mult unul de celălalt precum viața civilă și cea militară. Când cineva alege să meargă pe drumul armelor, se desparte în același timp de casă, maniere, obiceiuri și existența de oraș.

De fapt, acest element exterior nu se potrivește cuiva care este gata degrabă și pe cale să comită orice fel de violență; nu pot fi păstrate obiceiurile, formele pe care le privim drept femeiești, nefavorabile pentru noile sale ocupații; și poate fi adecvat să se păstreze prezența fizică și vorba obișnuită a celui care, cu hule, vrea să-i sperie pe ceilalți! Ceea ce se întâmplă astăzi adeverește aceste păreri și această conduită foarte frecventă. Dar, dacă luăm în considerare sistemul politic al anticilor, vom vedea că nu au existat condiții mai legate una de cealaltă, mai asociate și mai aproape de un sentiment reciproc de bunăvoință.

Și, într-adevăr, toate instituțiile create în beneficiul comun al societății, toate instituțiile formate pentru a inspira frica de Dumnezeu și legile ar fi în zadar dacă o forță publică nu ar fi menită să le asigure respectarea; când este bine organizată, ea suplinesește chiar defectele constituției. Fără acest ajutor, statul cel mai bine constituit în cele din urmă se dizolvă: similar cu acele palate magnifice, strălucitoare în interiorul aurit și decorat cu detalii scumpe, care nu au acoperiș care să le protejeze de ravagiile vremii.

---

¹ Lorenzo di Filippo Strozzi, bancher important, aliat al familiei de' Medici.

La antici, în republici și în monarhii, în cazul în care a existat vreoa clasă de cetățeni, care au încercat să inspire mai ales fidelitatea față de legi, dragostea de pace și respect pentru zei, aceasta era cea a cetățenilor soldați. Din partea cui, de altfel, așteaptă țara mai multă loialitate decât din partea celui care a promis să moară pentru ea? Cine ar trebui să prețuiască mai degrabă pacea decât cel ce poate suferi cel mai mult din pricina războiului? Cine ar trebui să fie mai credincios dacă nu cel care, punându-și viața în pericol în fiecare zi, are mai mare nevoie de protecția Cerului? Aceste adevăruri au fost înțelese de legiuitorii și generalii lor; de asemenea, toată lumea elogia și încerca să urmeze atitudinea curată și austeră a companiilor. Dar, disciplina militară, fiind complet coruptă și îndepărtându-se pe deplin de vechile reguli, a condus la aceste opinii fatale care împrăștie peste tot aversiunea, chiar ura față de militari.

Cât despre mine, după ce am reflectat la ce am văzut și am citit, mi se pare că nu ar fi imposibil să ne amintim de statul militar la formarea sa și să-i redăm ceva din vechiul său renume. Astfel, am hotărât să nu lenevesc în timpul meu liber și să scriu pentru susținătorii Antichității ceea ce nu ar putea ști despre arta războiului. Îmi dau seama că este temerar să scrii despre o meserie pe care nu ai practicat-o vreodată; în același timp, nu cred că mi se poate reproșa că am îndrăznit să ocup, doar pe hârtie, poziția de general, pe care mulți alții au ocupat-o cu mult mai mare ușurință. Erorile pe care le pot comite în scriere pot fi rectificate și nu vor vătăma pe nimeni; dar greșelile acelorora nu sunt percepute decât ca ruina imperiilor.

Doar voi, Lorenzo, trebuie să-mi evaluați strădania; voi veți judeca dacă merită laude sau critici. V-o ofer ca un prea modest semn de mulțumire pe care v-o datorez pentru toate binefacerile voastre. Se obișnuiește să se dedice astfel de lucrări unor oameni care se disting prin nașterea, bogăția, talentul și generozitatea lor. Nu sunt prea mulți cei care pot fi comparați cu voi, prin naștere sau avere, mult mai puțini prin talent și niciunul prin calitățile liberale.

Cartea I

Fiind convins că este permis să lauzi un om care nu mai trăiește, pentru că moartea ne scapă de orice suspiciune, inclusiv în ceea ce privește lauda, nu mă voi teme să aduc aici elogii sincere prietenului meu, Cosimo Rucellai¹, al cărui nume nu mi-l pot aduce aminte fără să lăcrimez. Avea toate calitățile pe care le visezi la un prieten adevărat și pe care patria le cere fiilor săi. Cred că nu este nimic mai frumos, decât să te sacrifici de bunăvoie pentru prieteni; și nimic nu este prea greu atunci când dorești să faci totul, când nu precupețești nimic pentru a întreprinde ceva pentru patrie. Trebuie să spun că, dintre oamenii pe care i-am cunoscut și frecventat, nu am întâlnit pe altcineva care să se entuziasmeze și să se înflăcăreze mai mult în fața istoriilor care evocau fapte mărețe și frumoase. Singurul regret pe care și l-a exprimat pe patul de moarte a fost acela de a le mărturisi prietenilor că moare în propriul pat, tânăr și lipsit de glorie fără ca în cariera lui să se fi putut remarca printr-o acțiune cu totul deosebită. Gândeam că nu ar fi nimic de zis despre el, cu excepția faptului că a fost un prieten fidel. Dar, în lipsa faptelor sale, aș putea, alături de alți câțiva care l-au cunoscut bine, să depun mărturie, cu toată convingerea, pentru calitățile sale speciale. Numai că norocul i-a cam fost potrivnic, în așa măsură, încât nu a putut să ne transmită câteva amintiri ale spiritului său delicat: a lăsat mai multe scrieri și, printre altele, o culegere de poezii de dragoste, pe care le-a creat în

¹ Cosimo Rucellai, membru al unei importante familii din Florența secolelor al XV-lea și al XVI-lea.

tinerete, fără să fi avut vreo muză reală, ci numai pentru a-și ocupa timpul până ce norocul i-ar fi putut conduce spiritul spre cugetări mai elevate. Din scrierile sale se poate vedea cât de inspirat își exprima gândurile și ce nume ilustru ar fi dobândit ca poet, dacă acesta ar fi rămas drumul unic al studiilor sale.

Moartea însă mi-a răpit acest prieten atât de drag, așa că nu pot să-i compensez pierderea decât îngrijindu-mă de memoria sa, atât timp cât este vie, reamintindu-mi acele trăsături care îl defineau sau ascuțimea spiritului său, sau înțelepciunea gândurilor sale; din acest punct de vedere, cel mai recent lucru pe care l-aș putea evoca este discuția pe care a avut în grădina sa cu Fabrizio Colonna¹, când acesta vorbea cu atâta pricepere despre arta războiului și unde Cosimo se remarcă prin întrebări atât de inspirate și pline de sens. Eram prezent la această discuție, împreună cu câțiva prieteni. Și m-am hotărât să o scriu pentru ca acei prieteni ai lui Cosimo, care au fost, ca și mine, martori, să-și reamintească talentul și calitățile sale speciale. Ceilalți prieteni vor regreta că nu au fost acolo pentru a se bucura de înțelepciunea lecțiilor pe care le dădea nu numai în ce privește arta militară, dar și asupra vieții civile, unul dintre oamenii cei mai luminați ai secolului.

La înapoierea în Lombardia, acolo unde luptase glorios pentru regele Spaniei, Fabrizio Colonna a trecut prin Florența, unde s-a oprit pentru câteva zile spre a-l vizita pe marele duce² și pentru a-i revedea pe câțiva dintre gentilomii de care fusese alături pe vremuri. Cosimo a decis să-l invite în grădina sa nu atât pentru a-i pune în lumină măreția, cât spre a-l avea mai mult timp alături, pentru a discuta cu el. Credea că nu trebuia să scape prilejul de a culege diverse informații asupra

importantelor probleme ce făceau obiectul constant al preocupărilor sale, așa cum te aștepti de la un asemenea om. Fabrizio a acceptat invitația. Mulți dintre prietenii lui Cosimo s-au reunit acolo, printre care, Zanobi Buondelmonti¹, Batista della Palla și Luigi Alamanni, toți tineri și foarte dragi lui Cosimo, pasionați de aceleași lucruri ca și el. Nu voi aminti aici nici meritele și nici calitățile lor atât de rare. Ni le dovedesc cu prisosință și strălucire, în fiecare zi. Fabrizio a fost primit cu toate onorurile casei.

Îndată după masa de prânz, s-au ridicat de la masă și s-au bucurat de toate plăcerile sărbătorii, distracție căreia oamenii mari, ocupați cu cele mai înalte cugetări, nu-i acordă, de obicei, decât foarte puțin timp, iar Cosimo, mereu preocupat să ajungă la tema pe care și-o propune, a profitat de căldura înăbușitoare a zilei de vară pentru a-și invita prietenii în partea cea mai retrasă și mai umbroasă a grădinii sale. Ajunși acolo, unii dintre ei s-au așezat pe iarbă, alții, pe scaunele aflate sub arborii stufoși. Fabrizio a găsit acest loc încântător; a apreciat în mod deosebit unii dintre copacii pe care nu reușeau să-i recunoască. Cosimo le-a spus însă: „Câțiva dintre acești copaci vă sunt, poate, necunoscuți; nu trebuie să vă mirați, căci unii dintre ei erau mai căutați de antici decât îi știm noi azi.“ Le-a spus denumirile acestora și le-a povestit cum bunicul său, Bernardo², se ocupase personal să-i crească. „M-am gândit deja la ce o să spuneți, a replicat Fabrizio; gusturile bunicului vostru și locul acesta îmi amintesc de unii prinți ai regatului Napoli care au aceleași gusturi și cărora le plac aceste specii de copaci.“ Apoi s-a oprit câteva clipe, ca și când ar fi fost nehotărât dacă ar fi potrivit să continue. „Dacă nu mi-ar fi teamă că aș răni pe cineva, adăugă în cele din urmă, v-aș spune

¹ Fabrizio Colonna (1450-1520) principalul interlocutor în aceste dialoguri, era un căpitan cu o bogată experiență de condotier, conte de Tagliacozzo.

² Lorenzo di Piero de' Medici (1492-1519), tatăl Caterinei de' Medici, om de stat florentin, cel care conducea de facto Republica Florența în timpul Renașterii. Contemporanii săi l-au supranumit *Magnificul*. Machiavelli îi dedică *Principele*.

¹ Zanobi Buondelmonti (1500), om politic florentin, căruia Machivelli îi dedică *Discursuri asupra primei decade a lui Titus Livius*.

² Bunicul lui Cosimo, Bernardo Rucellai (1448-1514), om politic și umanist, a fondat în grădinile sale (Orti Oricellari) un cenaclu literar.

păreră mea în această privință; dar mă adresez unor prieteni, iar ce vreau să spun este numai pentru a discuta și nu pentru a jigni pe cineva. Ar fi fost mult mai bine, mi se pare, să-i imităm pe antici în vigoarea bărbătească și în austeritatea lor, decât în luxul și în moliciunea lor; în ceea ce ei practicau sub arșița soarelui și nu în ce făceau la umbră! Antichitatea, la începuturile sale curate, dinainte de a se fi corupt, acolo trebuie să căutăm pentru a regăsi morala. Și aceasta pentru că patria a fost pierdută atunci când romanii au căpătat astfel de gusturi.“ Cosimo i-a răspuns. Pentru a evita repetarea plictisitoare a formulelor „a zis“, „i-a răspuns“, vom folosi, în continuare, numele interlocutorilor.

COSIMO. Ați deschis discuția pe care mi-o doream. Vă conjur să-mi vorbiți fără reținere pentru că numai așa îmi voi permite să vă pun întrebări; iar, dacă în întrebările sau în răspunsurile mele iert sau condamn pe cineva, nu o fac cu vreo intenție și nici pentru a scuza sau a acuza, ci numai pentru a afla adevărul de la voi.

FABRIZIO. Aș fi încântat să vă spun tot ce știu în despre cele ce m-ați întreba. Veți judeca voi dacă spun sau nu adevărul. Altfel, aștept întrebările voastre cu cea mai mare plăcere; îmi vor fi utile, în măsura în care vor putea primi răspunsul meu. Cel care știe să întrebe ne dezvăluie puncte de vedere și ne oferă o mulțime de idei care, fără acesta, nu ne-ar fi vreodată cunoscute.

COSIMO. Revin la ce-mi spuneți la început, precum că bunicul meu și prinții voștri napolitani ar fi făcut mai bine să-i imite pe antici în vigoarea lor bărbătească decât în moliciunea lor. Aș vrea să-l scuz pe bunicul meu, iar pe ceilalți îi las în seama voastră. Nu cred că, pe vremea lui, să fi existat un alt om care să fi detestat mai mult ca el moliciunea și să fi iubit mai mult austeritatea pe care o elogiați. Dar simțea că n-ar fi putut să-și arate aceste virtuți, nici să le impună copiilor săi într-un secol atât de corupt, încât cel care ar fi încercat să se despartă

de obiceiurile curente ar fi fost permanent ridiculizat de ceilalți. Faptul că un om, după exemplul lui Diogene, s-ar tăvăli gol prin nisip în arșița verii sau ar face același lucru iarna, pe zăpadă sau gheață l-ar face să fie considerat nebun. Cel care vrea să-și crească copiii la țară, precum spartanii, să-i pună să doarmă afară, să meargă cu capul și cu picioarele goale și să se scalde iarna în apa rece pentru a deveni mai rezistenți la durere, pentru a le slăbi dragostea de viață și a le inspira disprețul față de moarte, nu doar că ar fi ridiculizat, dar ar fi privit mai degrabă ca un animal sălbatic decât ca o ființă umană. Dacă astăzi cineva ar trăi numai cu legume, precum Fabricius¹, și ar disprețui bogățiile, nu ar fi laudat decât de foarte puțini oameni și nu ar fi imitat de nimeni. Așa că, bunicul meu, față cu ascensiunea moravurilor actuale, nu a îndrăznit să îmbrățișeze moravurile antice și s-a mulțumit să-i imite pe antici numai în ceea ce nu ar fi putut isca un prea mare scandal.

FABRIZIO. Din acest punct de vedere, aveți deplină dreptate să-l scuzați pe bunicul vostru și ați făcut-o perfect; dar propun să evocăm mai puțin aceste moravuri dure și austere, decât uzanțele mai ușoare, mai aproape de modul nostru de viață actual, pe care fiecare dintre cetățenii dotați cu o oarecare autoritate le-ar putea introduce în țara sa fără a fi pedepsit. Îi voi cita din nou pe romani. Trebuie să revenim mereu la ei. Dacă se analizează cu atenție instituțiile și moravurile lor, se vor remarca multe lucruri care ar putea fi ușor resuscitate într-o societate ce nu ar fi coruptă.

COSIMO. Aș putea să vă întreb la ce ar fi bună imitarea lor?

FABRIZIO. Ar trebui, așa cum se petrecea la aceștia, să fie onorată și recompensată virtutea, să nu fie deloc disprețuită sărăcia, cetățenii să fie îndemnați să se iubească între ei, să înlăture facțiunile, să aleagă beneficiile comune în detrimentul

¹ Fabricius Luccinus, consul roman, recunoscut pentru lipsa sa de preocupări pentru lucrurile materiale.

LBRIS

We know
books

Niccolò Machiavelli

Principele

Ediția a VII-a

Traducere, ediție îngrijită,
studiu introductiv și cronologie de Lucian Pricop

EDITURA CARTEX

Concepția grafică a colecției: Mădălina Pricop
Imagine coperta I: Hans Liefrinck, *Carol al V-lea al Franței*

Lector: Ilie Barangă

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
MACHIAVELLI, NICCOLÒ

Principele / Niccolò Machiavelli ; trad., stud. introd.,
cronologie și îngrijire a ed. de Lucian Pricop, ed. a VII-a –
București : Cartex, 2025

ISBN 978-630-6651-45-0

I. Pricop, Lucian (ed. șt.)

821.131.1-94=135.1

Pentru comenzi și informații, vă rugăm să ne contactați la:

- Tel/fax: 021/323.41.30; 021/323.00.76
- Tel: 0745.069.898; 0729.951.763
- www.edituracartex.ro
- e-mail: comenzi@edituracartex.ro
- O.P. 4, C.P. 184, București

Cuprins

*Principele. Între tehnica guvernării, știința supraviețuirii
și realpolitik (studiu introductiv de Lucian Pricop) / 7*
Cronologie / 21
Notă asupra ediției / 25

Principele / 27

Dedica / 29

- I. De câte feluri sunt principatele și în ce fel se dobândesc / 31
- II. Despre principatele ereditare / 32
- III. Despre principatele mixte / 33
- IV. De ce regatul lui Darius, care a fost ocupat de Alexandru,
nu s-a răsculat, după moartea acestuia,
împotriva urmașilor lui / 43
- V. Cum trebuie guvernate cetățile sau principatele care, înainte de
a fi cucerite, se conduceau după propriile lor legi / 47
- VI. Despre principatele noi pe care le dobândești cu propriile arme
și calități / 49
- VII. Despre principatele noi care se cuceresc prin armele
și prin intermediul altuia / 54
- VIII. Despre cei care au dobândit principatul
prin fapte nelegiuite / 63
- IX. Despre principatul civil / 68
- X. În ce fel trebuie măsurate forțele unui principat / 73
- XI. Despre principatele ecleziastice / 76
- XII. De câte feluri sunt armatele și despre soldații mercenari / 80
- XIII. Despre soldații auxiliari, amestecați și proprii / 86
- XIV. Ce trebuie să facă un principe
privitor la pregătirea războiului / 91
- XV. Despre acele lucruri pentru care oamenii și, mai ales,
principii sunt lăudați sau dojeniți / 94
- XVI. Despre dărnicie și cumpătare în cheltuieli / 96

- XVII. Despre neîndurare și milă și dacă este mai bine
să fii iubit decât temut sau, mai curând,
să fii temut decât iubit / 99
- XVIII. Cum trebuie să-și țină cuvântul principii / 105
- XIX. Cum putem să ne ferim de dispreț și ură / 106
- XX. Dacă fortărețele și multe alte lucruri pe care principii le fac
în fiecare zi sunt sau nu sunt folositoare / 117
- XXI. Cum trebuie să se poarte un principe
pentru a se bucura de stimă / 122
- XXII. Despre secretarii pe care principii îi au pe lângă ei / 127
- XXIII. Cum trebuie să scapi de lingușitori / 129
- XXIV. De ce principii Italiei și-au pierdut statele / 132
- XXV. Cât de mult poate înrâuri soarta lucrurile omenești și
în ce fel îi poți rezista / 134
- XXVI. Îndemn spre a cuceri Italia și a o elibera din mâinile
barbarilor / 138

Principele
Între tehnica guvernării,
știința supraviețuirii și *realpolitik*

Un comentariu asupra cauzelor și efectelor culturale ale textului lui Niccollò Machiavelli, *Il Principe (Principele)*, poate fi o veritabilă istorie a mișcării ideilor pe parcursul a mai bine de cinci veacuri, cartea fiind concepută în 1513 și publicată în 1531; poate fi, în egală măsură, o istorie a rezonanțelor politice ale unuia dintre cele mai citate texte. Cu toate acestea, *Principele* este și o lucrare de reflecție care reclamă competențe filosofice și filologice, atunci când se transformă dintr-o listă scurtă a principiilor de relaționare între guvernanți și guvernați într-o știință neriguroasă a conducerii.

De altfel, cu *Principele* s-au petrecut mutații dintre cele mai surprinzătoare, de la perspectiva indirect democratică – rousseauistă („Prefăcându-se că dă lecții regilor, a dat o mare lecție popoarelor. *Principele* lui Machiavelli este cartea republicanilor⁽¹⁾) până la cea contemporană, ca manifest anti-totalitar (politica este liantul „unei comunități de oameni, întemeiate pe dreptate și binele comun⁽²⁾).

Pe de altă parte, pentru Herder, *Principele* nu e un îndreptar pentru dezumanizarea politicului ci o poză cât se poate de neutră a Italiei secolului al XV-lea și a începutului secolului al XVI-lea, o poză prelucrată de un patriot cu oarece vederi xenofobe – am spune astăzi –, reclamând un asediu al alianței oculte între dușmanii străini și vânduții interni.

¹ J.J. Rousseau, *Despre contractul social*, traducere și prefață de Lucian Pricop, Editura Cartex, București, 2016, p. 92.

² Maurizio Viroli, „Machiavelli and the Republican Idea of Politics“, în Gisela Bok, Quentin Skinner și Maurizio Viroli (ed.), *Machiavelli and Republicanism*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990, p. 144. (t.n.)

LIBRIS

We know
books

NICCOLÒ MACHIAVELLI

PRINCIPELE

Dedica

Nicolaus Maclavellus ad Magnificum Laurentium Medicem
[Niccolò Machiavelli către Lorenzo de' Medici Magnificul]¹

Cei care vor să câștige bunăvoința unui Principe obișnuiesc, de cele mai multe ori, să îi ofere lucrurile care sunt pentru acesta prețioase sau care îl bucură cel mai mult: astfel, adesea, vedem că li se aduc în dar cai și arme, postavuri din fir de aur, giuvaeruri și alte asemenea podoabe de preț. Dorind așadar să mă înfățișez înaintea Înălțimii Voastre cu o dovadă a plecăciunii mele sincere, nu am aflat între toate elementele mele vreunul care să-mi fie mai de preț sau pe care să-l consider mai meritoriu decât acea cunoaștere a faptelor oamenilor mari pe care am obținut-o printr-o experiență îndelungată de viață modernă și printr-o învățătură pe care am obținut-o din cele vechi; și, pentru că aceste lucruri le-am observat și le-am cercetat cu multă sârguință, le-am adunat într-o cărticică pe care o trimit Înălțimii Voastre.

Și, deși socotesc această operă nedemnă de a vă fi înfățișată, sunt totuși încredințat că în bunătatea Voastră o veți primi, gândindu-vă că nu vi s-ar putea aduce în dar nimic mai prețios decât puțința de a înțelege într-un timp foarte scurt tot ceea ce eu nu am reușit să cunosc și nu am putut pricepe decât în mulți ani și cu nenumărate osteneli și primejdii pe care le-am întâmpinat. Nu am împodobit această operă și nici nu am umplut-o cu fraze sau vorbe răsunătoare și meșteșugite sau vreun alt

---

¹ Scrisoarea dedicatorie este adresată lui Lorenzo, fiul lui Piero de' Medici și nepotul lui Lorenzo Magnificul; născut în 1492, a dobândit conducerea Florenței la 1513 și a murit câțiva ani mai târziu, în 1519, urmând în scurta lui guvernare directivele lui Leon al X-lea, unchiul său. Aceste cuvinte corespund dorinței lui Machiavelli de a redobândi o funcție în viața publică după retragerea sa în 1512, în urma dizgrației care îl lovise.

ornament sau vreo altă frumusețe exterioară prin care mulți obișnuiesc să zugrăvească și să-și împodobească ideile; deoarece am voit ca, dacă vreun lucru îi va aduce vreun fel de cin-stire, acesta să fie numai noutatea conținutului și însemnătatea temei mele. De asemenea, nu vreau să fie socotit drept îngâm-fare faptul ca un om de stare joasă și umilă îndrăznește să dis-cute, să indice reguli și să-i călăuzească pe principii în guver-narea lor; căci, după cum cei care fac schița unor locuri se așa-ză jos în câmpie spre a putea privi cu atenție munții și ținuturile înalte, iar pentru a vedea văile se urcă pe culmi înalte, în vârful munților, tot astfel, pentru a cunoaște bine firea popoarelor tre-buie să fii tu însuși principe, iar spre a o cunoaște bine pe aceea a principilor trebuie să fii om din popor.

Primiți, așadar, Înălțimea Voastră, acest mic dar cu ace-leași sentimente cu care eu vi-l trimit; căci, dacă îl veți studia cu atenție, veți recunoaște în el o dorință, vrerea mea cea mai fierbinte, aceea ca Domnia Voastră să atingeți măreția pe care soarta și însușirile Voastre vi le făgăduiesc. Iar, dacă Înălțimea Voastră își va întoarce uneori privirea din vârful înălțimii sale spre aceste locuri joase, va afla cât de nedrept îndur o mare și neîncetată vitregie a sorții.

CAPITOLUL I

Quod sint genera principatum et quibus modis acquirantur
 [De câte feluri sunt principatele și în ce fel se dobândesc]

Toate statele, toate formele de stăpânire care au avut și au putere asupra oamenilor au fost și sunt fie republici, fie princi-pate. Acestea din urmă sunt sau principate ereditare, acelea asupra cărora familia stăpânitorului lor domnește de multă vre-me, sau principate noi. Cele de acest fel sunt sau în întregime noi, cum a fost Milanul pentru Francesco Sforza¹, sau apar ca părți anexate statului ereditar al principelui care le-a cucerit, cum este regatul Neapolelui pentru regele Spaniei. Pământurile astfel dobândite sunt obișnuite fie a trăi sub conducerea unui principe, fie a se bucura de libertate; și ele pot fi obținute sau cu armele altora, sau cu ale tale proprii, sau printr-o soartă no-rocoasă, sau prin propriile forțe².

¹ După 1447, când moare Filippo Maria Visconti, signor al Milanului, puterea este preluată de Francesco Sforza, condotier al armatelor lui.

² Am tradus astfel „virtù“, care semnifică valoarea unei personalități exprimată prin acțiunea ei. Termenul „virtù“ face obiectul mai multor interpretări: Francesco Ercole, *La politica di Machiavelli*, cap. „L’Etica di Machiavelli“, A.R.E., Roma, 1926; Gennaro Sasso, *Niccolò Machiavelli. Storia del suo pensiero politico*, Il Mulino, Bologna, 1980; Harvey Mansfield, *Machiavelli’s Virtue*, University of Chicago Press, Chicago, 1996.

CAPITOLUL II

De principatibus hereditariis
[Despre principatele ereditare]

Voi lăsa la o parte expunerea referitoare la republici, deoarece m-am ocupat în altă parte pe larg de ele.¹ Mă voi referi numai la principate și voi dezvolta punctele indicate mai sus, discutând în ce fel pot fi guvernate și pot fi păstrate aceste principate. Spun așadar că, în statele ereditare și obișnuite cu familia principelui lor, greutățile întâmpinate în păstrarea puterii sunt mult mai reduse decât în principatele noi, căci este suficient să nu te îndepărtezi de felul de guvernare al strămoșilor și să nu te grăbești în rezolvarea faptelor neprevăzute; așadar, dacă un astfel de principe, adică ereditar, are numai însușirile comune, va putea să-și mențină autoritatea întotdeauna, cu excepția cazului în care ar interveni o forță cu totul neprevăzută și deosebit de mare care l-ar deposeda de autoritate; dar, chiar dacă statul i-a fost luat, el îl va redobândi imediat ce dușmanul care i-a uzurpat puterea va întâmpina o greutate cât de mică.

De pildă, noi avem în Italia pe ducele de Ferrara, care nu a putut să reziste atacurilor venețienilor în 1484 și acelora ale papei Iuliu în 1510, nu pentru că stăpâna de mult timp acest stat, ci din alte cauze. Căci un principe natural² are mai puține prilejuri de a-i nemulțumi pe supușii săi și mai puțină nevoie de a o face, astfel că este iubit mai mult; iar, dacă nu are vicii neobișnuite care să-i facă pe oameni să-l urască, este logic să se bucure de dragostea supușilor săi; de asemenea, atunci când domnești de multă vreme și neîntrerupt asupra unui stat, se șterge amintirea după cum se uită și motivele înnoirilor pe care le-ai adus; deoarece o schimbare este însoțită mereu de o schimbare care o continuă pe cea dintâi în mod firesc.

¹ Se referă la *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio*, cartea I.

² Sensul este aici de principe ereditar.

CAPITOLUL III

De principatibus mixtis
[Despre principatele mixte¹]

Dar greutățile se ivesc cu adevărat într-un principat nou. Întâi de toate, dacă acesta nu este în întregime nou, ci este compus din părți care s-au adăugat, putându-se numi oarecum mixt. Evenimentele care produc schimbări se nasc în primul rând dintr-o situație naturală care apare în toate principatele noi; într-adevăr oamenii își schimbă bucuros stăpânii crezând că își îmbunătățesc soarta, iar aceasta îi determină să ridice armele împotriva celui care domnește asupra lor; de fapt, care se înșală, deoarece, mai târziu, experiența le va arăta că starea lor va deveni de fapt mai rea. La rândul său, acest lucru decurge dintr-o altă cauză, și ea naturală și obișnuită, și anume că, atunci când cineva devine principe, există constrângerea de a face rău celor peste care domnește, atât prin trupele înarmate cât și prin alte nenumărate abuzuri pe care le aduce cu sine o cucerire nouă; astfel că vei avea drept dușmani pe toți cei cărora le-ai făcut rău ocupând principatul și nici nu vei putea păstra prietenia acelor care te-au ajutat să-l obții, deoarece nu-i poți răsplăti așa cum au crezut că o vei face și nici nu poți întrebuința față de ei mijloace violente deoarece le ești îndatorat; căci, oricât de puternic ar fi cineva prin armatele lui, el are totuși întotdeauna nevoie de ajutorul locuitorilor aceluia stat pentru a-l ocupa. Iată de ce Ludovic al XII-lea, regele Franței², a ocupat foarte repede Milanul și l-a pierdut la fel de ușor; pentru a i-l lua înapoi au fost suficiente prima oară doar forțele lui

¹ Adică, state formate prin anexarea de cuceriri recente la teritorii vechi.

² Milanul fusese cucerit în septembrie 1499 de Ludovic al XII-lea și reocupat de Ludovic Sforza, zis Il Moro (Maurul), în februarie 1500.

LIBRIS

We know
books

Sun Bin

Arta războiului

Traducere de Ilie Barangă și Lucian Pricop

Prefață de Lucian Pricop

EDITURA CARTEX

Concepția grafică a colecției: Mădălina Pricop
Redactor: Ilie Barangă

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României**BIN, SUN**

Arta războiului / Sun Bin ; trad. de Ilie Barangă și
Lucian Pricop; pref. de Lucian Pricop – București :
Cartex, 2024

ISBN 978-630-6651-23-8

I. Pricop, Lucian (trad.; pref.)

II. Barangă, Ilie (trad.)

355/359

Pentru comenzi și informații, vă rugăm să ne contactați la:

- Tel/fax: 021/323.41.30; 021/323.00.76
- Tel: 0745.069.898; 0729.951.763
- www.edituracartex.ro
- e-mail: comenzi@edituracartex.ro
- O.P. 4, C.P. 184, București

Cuprins

Prefață (de Lucian Pricop) / 7

Notă asupra ediției / 11

Arta războiului / 15

I. Capturarea lui Pang Juan / 17

II. Întâlnirea cu Regele Wei / 20

III. Întrebările Regelui Wei / 22

IV. Tian Ji pune întrebări despre fortificații / 28

V. Trupele de elită / 30

VI. Alegerea momentului potrivit pentru luptă / 32

VII. Opt formațiuni de luptă / 34

VIII. Terenul și siguranța / 36

IX. Pregătirea puterii strategice / 38

X. Modul de funcționare al forței militare / 41

XI. Practica selecției / 43

XII. Uciderea soldaților / 45

XIII. Intensificarea energiei / 46

XIV. Posturile oficiale / 47

XV. Consolidarea castei militare / 51

XVI. Cele zece formații de luptă / 52

XVII. Zece întrebări / 56

XVIII. Disponerea trupelor trimise / 61

XIX. Diferențe între agresori și cei care se apără / 62

XX. Experții / 65

XXI. Cinci descrieri și cinci manifestări de respect / 68

XXII. Greșeli în război / 70

- XXIII. Purtarea dreaptă a comandanților / 72
XXIV. Eficiența comandanților / 74
XXV. Slăbiciunile comandanților / 76
XXVI. Înfrângerile comandanților / 78
XXVII. Cetăți puternice și cetăți slabe / 82
XXVIII. Cinci criterii, nouă apropieri / 84
XXIX. Dens și difuz / 86
XXX. Prin surprindere sau direct / 88
XXXI. Cinci învățături (reguli) / 91
XXXII. Folosirea cavaleriei / 93
XXXIII. Atacarea inimii / 95

Prefață

În aprilie 2022, s-a împlinit o jumătate de secol de la descoperirea manuscrisului *Artei războiului* de Sun Bin, într-un mormânt, la poalele muntelui Yinqueshan, situat în nordul Chinei, în actuala provincie Shandong. Acest mormânt data din 130 î.Hr. și aparținea unui conducător militar supra-numit „Sima“, îngropat alături de propria sa bibliotecă. În interiorul mormântului se aflau fragmente dintr-o copie a *Artei războiului* a lui Sun Tzu (n. c. 544 î.Hr. – d. 496 î.Hr.), precum și a *Artei războiului* a lui Sun Bin (d. 316 î.Hr.).

Până la această descoperire, a existat dezbaterea dacă Sun Tzu nu este unul și același cu Sun Bin, al cărui nume apărea în unele texte antice drept un înțelept al afacerilor militare și, de asemenea, drept autor al unei *Arte a războiului*, considerate, de altfel, iremediabil pierdute. Dar în 1972, descoperirea tratatului în mormântul din Yinqueshan a adus în cele din urmă dovada că Sun Tzu și Sun Bin erau într-adevăr două personaje distincte.

Deși foarte asemănător în multe privințe cu tratatul lui Sun Tzu, cel al lui Sun Bin conține diferențe strategice, cum ar fi recomandarea războaielor de asediu sau utilizarea cavaleriei.

擒龐涓

I

CAPTURAREA LUI PANG JUAN

Pe vremuri, când stăpânul din Liang gândea să atace Handan, capitala lui Zhao, și-a trimis generalul, pe Pang Juan, la Chuqiu cu 80 000 de oameni înarmați.

Când regele Wei din Qi a aflat despre acest lucru, și-a trimis în ajutor generalul său, pe Tian Ji, în fruntea a 80 000 de oameni înarmați.

Pang Juan a atacat capitala statului Wey. Generalul Tian Ji l-a întrebat pe Maestrul Sun Bin: „Ce-ar trebui să fac dacă nu o să reușesc să salvez regatul Wey?”

Maestrul Sun i-a spus: „Te rog, atacă Rangling, în sud. Cetatea fortificată Rangling este mică, însă provincia sa este întinsă, populată și bine înarmată. Este zona militară cea mai importantă din răsăritul statului Wey; este dificil de asediat, așa încât vei lăsa să se creadă că nu știi prea bine ce faci. Dacă aș ataca Rangling, aș avea statul Song în sud și statul Wey în nord, cu Shiqiu drept în față, încât liniile mele de

aprovizionare ar fi întrerupte; în felul acesta, aș lăsa să se creadă că sunt incompetent“.

Așadar, generalul Tian a ridicat tabăra, grăbindu-se să ajungă la Rangling.

Apoi, generalul Tian l-a invitat pe Maestrul Sun și l-a întrebat: „Acum ce s-ar cădea să fac?“

Maestrul Sun l-a întrebat: „Care dintre mai-marii cetăților este neștiutor în ce ține de treburile militare?“

Generalul Tian i-a răspuns: „Conducătorii din Qi-cheng și Gao-tang.“

Maestrul Sun a zis: „Fă-i pe acești mai-mari ai cetăților să se ocupe de apărarea cetăților lor. Împrăștie-ți oamenii și apoi adună-i și încercuiește-i pe inamici din toate părțile. Împrăștiindu-te și apoi adunându-te pe un front, învârte-te în jurul lor și plasează soldați camuflați. Păstrând o avangardă puternică, ordonă grosului armatei tale să mășăluiască în permanență în cerc și să lovească dușmanul din spate. Cei doi conducători pot fi sacrificați.“

Astfel, Qi-cheng și Gao-tang au fost despărțiți în două unități și s-a plecat la atac direct asupra cetății Rangling, în încercarea de a o lua cu asalt. Soldați camuflați au ocolit și au lovit din spate; cetățile Qi-cheng și Gao-tang au fost învinse, căzând pradă strategiei.

Generalul Tian l-a chemat pe Maestrul Sun și i-a zis: „Ai dat greș cu asediul la Rangling și am pierdut cetățile

Qi-cheng și Gao-tang, care au fost înfrânate strategic. Acum ce ar trebui să fac?“

Maestrul Sun i-a răspuns: „Te rog să trimiți care de luptă ușoare în galopul cailor spre apus, către cetatea Liang, ca să-i înfurii; vino din urmă cu trupele risipite, astfel încât să pară că ar fi puțin numeroase.“

Generalul Tian a făcut așa cum îi propusese Maestrul Sun și generalul Pang a venit într-adevăr, în marș forțat, lăsându-și echipamentul în urmă. Maestrul Sun l-a atacat fără oprire la Guiling și l-a capturat pe generalul Pang.

De aceea s-a spus că Maestrul Sun a fost un expert desăvârșit în domeniul său.

見威王

II

ÎNTÂLNIREA CU REGELE WEI

Atunci când Maestrul Sun s-a întâlnit cu Regele Wei, i-a zis: „O armată de strânsură nu trebuie să se bazeze pe o formație fixă; aceasta este Tao (calea) transmisă de regii din vremurile străvechi.“

Victoria în război este un mijloc de supraviețuire a țărilor care sunt amenințate cu pierirea și de perpetuare a societăților muribunde; eșecul în câștigarea războiului este mijlocul prin care se pierde teritoriul și se amenință suveranitatea. De aceea, problemele militare e nevoie să fie analizate cu mare atenție.

Pe de altă parte, cei care apreciază militarismul vor pieri; iar cei care au ambiția victoriei vor ajunge demni de dispreț. Războiul nu este ceva care să-ți placă, victoria nu trebuie să fie obiectul ambiției.

Acționează doar atunci când ești pregătit. Când o cetate este mică, dar apărarea sa este hotărâtă, înseamnă că are provizii. Când sunt puțini soldați, dar armata este puternică, înseamnă că știi pentru ce luptă. Dacă apără fără provizii sau

luptă fără motivație, nimeni nu poate fi puternic și de neclintit.

Când Yao conducea țara în vechime, în șapte situații, decretul regal au fost respinse și nu au fost îndeplinite; două în rândul triburilor din răsărit, patru în inima Chinei. [...] Nu se putea obține nimic lăsând lucrurile în voia lor, așa că Yao a luptat, a învins și s-a impus, supunându-i pe toți.

În vremurile și mai vechi, Shennong a pornit război împotriva tribului Fusui; Împăratul Galben a deschis război contra regiunii Shulu. Yao a răpus poporul Gong Sulu. Shun a răpus [...] și a alungat triburile San Miao. Tang a alungat un despot, Regele Wu a învins un tiran. Tribul Yan din vechea confederație Shang s-a răzvrătit, așa că Ducele din Zhou l-a învins.

De aceea se spune că, dacă virtutea ta nu este asemenea celor Cinci Împărați din Antichitate, dacă îndemânarea ta nu este asemenea celor Trei Regi din vechime și înțelepciunea ta nu este asemenea celei a Ducelui Zhou, chiar dacă spui că ai de gând să construiești civilizația și dreptatea și să folosești ritualurile și muzica pentru a conduce în pace, oprind astfel vrajba și jafurile, nu înseamnă că Yao și Shun nu au vrut să fie astfel, ci că nu au putut să facă astfel; de aceea s-au pus în fruntea războinicilor pentru a îndrepta mersul lucrurilor.

LIBRIS

We know
books

Sun Tzu

Arta războiului

Traducere de Lucian Pricop și Ilie Barangă

Ediție îngrijită și studiu introductiv de Lucian Pricop

EDITURA CARTEX

Concepția grafică a colecției: Mădălina Pricop
Redactor: Ilie Barangă

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
TZU, SUN

Arta războiului / Sun Tzu ; trad. de Lucian Pricop și Ilie Barangă; studiu introductiv de Lucian Pricop; note de Lucian Pricop. – București : Cartex, 2025
ISBN 978-630-6651-64-1

I. Pricop, Lucian (trad.; pref.; note)
II. Barangă, Ilie (trad.)

355/359

Pentru comenzi și informații, vă rugăm să ne contactați la:

- Tel/fax: 021/323.41.30; 021/323.00.76
- Tel: 0745.069.898; 0729.951.763
- www.edituracartex.ro
- e-mail: comenzi@edituracartex.ro
- O.P. 4, C.P. 184, București

Cuprins

Războiul necesar (studiu introductiv de Lucian Pricop) / 7
Notă asupra ediției / 11
Notă biografică / 13

Arta războiului / 17

I. Aprecierea situației / 19
II. Conducerea războiului / 29
III. Strategia ofensivă / 35
IV. Dispuneri / 43
V. Energie / 48
VI. Puncte slabe și puncte tari / 55
VII. Manevra / 61
VIII. Cele nouă variabile / 71
IX. Marșuri / 76
X. Terenul / 84
XI. Cele nouă feluri de teren / 91
XII. Atacul prin foc / 103
XIII. Folosirea agenților secreți / 106

Utilizarea multidisciplinară
a preceptelor lui Sun Tzu (referințe critice) / 113

I APRECIEREA SITUAȚIEI¹

Sun Tzu a spus:

1. Războiul este o problemă de o importanță vitală pentru stat, o problemă de viață și de moarte, calea care duce sau spre supraviețuire, sau spre dispariție. E foarte important să fie studiat în profunzime.

Li Ch'üan: „Armele sunt instrumente de rău augur“. Războiul este o problemă serioasă; ne temem că oamenii s-ar putea angaja în războaie fără să reflecteze dacă acestea merită.

2. Judecați-l deci în funcție de cinci factori fundamentali și comparați cele șapte elemente pe care le vom enumera mai departe. Veți putea astfel să evaluați datele esențiale.

3. Primul factor este influența morală; cel de-al doilea, condițiile atmosferice; al treilea, terenul; al patrulea, comandantul și al cincilea, doctrina.²

Chang Yü: Ordinea enumerării de mai sus este foarte clară. Când se ridică trupe pentru a-i pedepsi pe cei vinovați, consiliul templului ține seama, întâi de toate, de bunăvoința suveranilor și de încrederea popoarelor lor, apoi de anotimpul potrivit și, în cele din urmă, de dificultățile topografice. După o deliberare serioasă asupra celor trei puncte, un general

---

¹ Alte posibile traduceri sunt: „calcul“, „planuri“ sau „evaluări“. Primul punct despre care se vorbește este operațiunea pe care noi o numim evaluare (sau apreciere) a situației. (*S.G.*)

² „Doctrină“ are aici sensul de „lege“ sau „metodă“. (*n.t.*)

este desemnat pentru a porni atacul.¹ Odată ce trupele au trecut frontierele, responsabilitatea legii și a comandamentului cade în sarcina generalului.

4. Prin influență morală, înțeleg ceea ce face ca poporul să se afle în armonie cu conducătorii lui, astfel încât să-i urmeze în viață și în moarte, fără să se teamă că-și pune existența în pericol.²

Chang Yü: Pentru ca oamenii să fie tratați cu bunătate, dreptate și echitate și să li se acorde încredere, armata va avea spirit de echipă și toți vor fi fericiți să-și servească comandanții. Cartea *Metamorfozelor* spune că: „Cu bucuria de a trece peste situațiile grele, poporul uită pericolul morții“.

5. Prin condiții meteorologice, înțeleg efectele forțelor naturii, ale frigului iernii și ale căldurii verii, precum și conducerea operațiilor militare în funcție de anotimpuri.³

6. Prin teren, înțeleg distanțele, ușurința sau dificultatea de a le străbate, vastitatea sau îngustimea terenului și șansele de viață sau riscurile de moarte.

Mei Yao-ch'en: ...Atunci când conduci trupe, este primordial să cunoști dinainte caracteristicile terenului. În funcție de distanțe, se poate pune în aplicare un plan de acțiune indirectă sau directă. Cunoscând gradul mai mare sau mai mic de ușurință sau de dificultate cu care poate fi parcurs terenul, este posibil să evaluezi dacă este mai avantajos să folosești infanteria sau cavaleria.

¹ Chang Yü folosește o expresie care literar înseamnă „a pedepsi pe vinovați“. Alte caractere au semnificații precise ca „a ataca pe furiș“, „a ataca pe neașteptate“, „a suprima pe rebeli“, „a supune“ etc. (S.G.)

² Variantă: „Influența morală e ceea ce face ca poporul să cadă de acord cu superiorii săi...“ Ts'ao Ts'ao spune că, pentru a conduce poporul pe calea (sau comportarea) dreaptă, trebuie să-l instruiesti.“ (S.G.)

³ Caracterul *T'ien*, cerul, are în acest verset sensul de „condiții meteorologice“. (S.G.)

Știind unde se îngustează și unde se lărgeste terenul, se poate calcula mărimea efectivelor care trebuie angajate. Știind unde trebuie să se poarte lupta, știi în ce moment trebuie să-ți concentrezi sau să-ți împarți forțele.¹

7. Prin comandament, înțeleg calitățile de înțelepciune, de dreptate, de omenie, de curaj și de severitate ale generalului.

Li Ch'üan: Aceste cinci calități aparțin generalului. De aceea, în armată, este numit „Cel respectat“.

Tu Mu: ...În cazul în care comandantul este înzestrat cu înțelepciune, el este în măsură să-și dea seama de schimbarea situației și să acționeze prompt. Dacă este drept, oamenii săi vor ști exact ce recompense și ce pedepse li se cuvin. Dacă este omenos, își iubește semenul, îi împărtășește sentimentele și-i apreciază munca și osteneala. Dacă este curajos, obține victorii alegând cu pricepere momentul potrivit. Dacă este sever, trupele lui sunt disciplinate, pentru că îl știu de frică și se tem de pedeapsă.

Shen Pao Hsu zice: Dacă un general nu este curajos, va fi incapabil să-și învingă ezitățile și să facă planuri grandioase.

8. Prin doctrină, înțeleg organizarea, autoritatea, promovarea ofițerilor la rangul convenit, siguranța căilor de aprovizionare și grija pentru satisfacerea nevoilor esențiale ale armatei.

9. Nu există general care să nu fi auzit vorbindu-se despre aceste cinci puncte. Cei care le stăpânesc înving, cei care nu le stăpânesc sunt învinși.

10. Atunci când elaborați un plan de război, comparați următoarele elemente, apreciindu-le cu cea mai mare atenție.

¹ „Cunoscând terenul vieții și al morții...“ devine, aici: „Știind unde să se poarte lupta“. (S.G.)

11. Dacă îmi spuneți cine e suveranul cu cea mai mare înrâurire morală, comandantul-șef cel mai competent, armata care are de partea sa avantajul condițiilor meteorologice și ale terenului și în sânul căreia regulamentele sunt cel mai riguros respectate și ordinele cel mai bine executate, îmi spuneți care sunt trupele cele mai puternice.¹

Chang Yü: Căruțe solide, cai rapizi, trupe curajoase, arme ascuțite – astfel încât aceste trupe să se bucure la sunetul tobei care dă semnalul de atac și să se înfurie când aud sunând retragerea. Cel care se află într-o astfel de situație este puternic.

12. Cine are ofițerii și oamenii cei mai bine pregătiți?

Tu Yu: ...Iată de ce Maestrul Wang spune: „Dacă ofițerii nu fac un antrenament sever, vor fi nesiguri și vor ezita pe câmpul de luptă; dacă generalii nu au o experiență temeinică, vor ceda când se vor afla în fața inamicului“.

13. Și cine acordă recompensele și pedepsele cu cel mai mare discernământ?

Tu Mu: Nu trebuie făcut exces nici într-un sens, nici în celălalt.

14. Voi fi capabil să prevăd de partea cui va fi victoria și de partea cui înfrângerea.

15. Dacă este folosit un general care a deprins strategia mea este sigur că va învinge. Păstrați-l! Dacă este folosit un general care refuză să-și însușească strategia voastră este sigur că va fi învins. Îndepărtați-l!

16. Ținând seama de avantajele prezentate de planurile voastre, generalul trebuie să creeze condițiile care să contribuie la realizarea lor. Prin condiții, înțeleg că el trebuie să acționeze cu promptitudine, potrivit cu ceea ce este avantajos și, astfel, să țină situația în echilibru.

¹ În acest verset și în celelalte două care urmează, sunt citate cele șapte elemente la care se referă versetul 2. (S.G.)

17. Întreaga artă a războiului se bazează pe înșelătorie.

18. De aceea, dacă ești capabil, simulează incapacitatea; dacă ești activ, simulează pasivitatea.

19. Dacă sunteți aproape, faceți să se creadă că sunteți departe și, dacă sunteți departe, faceți să se creadă că sunteți aproape.

20. Momiți inamicul pentru a-l prinde în capcană; simulați dezordine și loviți-l.

Tu Mu: Generalul Li Mu din statul Chao lasă turme de vite cu paznicii lor; când cei din Hsiung Nu au înaintat puțin, el a simulat retragerea, lăsând în urma lui mai multe mii de oameni, ca și cum i-ar fi abandonat. Când hanul a aflat acest lucru, încântat, a înaintat în fruntea unui detașament puternic. Li Mu și-a așezat grosul trupelor sale în formație de luptă pe aripile dreaptă și stângă, a declanșat un atac neașteptat, i-a zdrobit pe huni și a ucis mai bine de o sută de mii de cavaleriști.¹

21. Când inamicul se concentrează, pregătiți-vă să luptați împotriva lui; când este puternic, evitați-l.

22. Enervați-l și derutați-l pe general.

Li Chu'an: Dacă generalul este coleric, autoritatea sa poate fi ușor șubrezită. Are un caracter instabil.

Chang Yü: Dacă generalul armatei inamice este încăpățânat și se înfurie ușor, insultă-l și énervează-l, așa încât să devină furios, să nu mai vadă clar și să te atace necugetat, fără să aibă vreun plan.

23. Faceți-l să creadă că îi sunteți inferiori și încurajați-i înfumurarea.

¹ Membrii tribului Hsiung Nu erau nomazi care i-au deranjat pe chinezi vreme de câteva secole. Marele Zid a fost construit pentru a proteja China împotriva incursiunilor lor. (S.G.)

LBRIS

We know
books

Despre contractul social

sau

Principiile dreptului politic

de J. J. Rousseau,

cetățean al Genevei

Traducere, ediție îngrijită și
studiu introductiv de Lucian Pricop

EDITURA CARTEX

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României**ROUSSEAU, JEAN-JACQUES****Despre contractul social sau Principiile dreptului politic /**

Jean-Jacques Rousseau; trad., note și pref. de Lucian Pricop,

Ediția a V-a - București: Cartex, 2025

ISBN 978-630-6651-41-2

I. Pricop, Lucian (trad.) (note) (pref.)

32

316

CUPRINS

<i>Le mal terrible de la corruption</i> (prefață de Lucian Pricop)....	7
<i>Notă asupra ediției</i>	17
Despre contractul social sau Principiile dreptului politic...	19
Avertisment	20
Cartea întâi	21
Cartea a doua.....	44
Cartea a treia	76
Cartea a patra	124

Pentru comenzi și informații, vă rugăm să ne contactați la:

- Tel/fax: 021/323.41.30; 021/323.00.76
- Tel: 0745.069.898; 0729.951.763
- www.edituracartex.ro
- e-mail: comenzi@edituracartex.ro
- O.P. 4, C.P. 184, București

Notă asupra ediției

În această nouă traducere în limba română a scrierii lui Jean-Jacques Rousseau, am utilizat ediția princeps, tipărită la Amsterdam în 1762: *Du Contrat social ou Principes du droit politique*.

În elaborarea ediției de față, nu am evitat confruntarea variantei noastre cu altele anterioare, trei dintre ele fiind în circulație publică: J.-J. Rousseau, *Despre contractul social sau Principiile dreptului politic*, traducere, însoțită de un studiu introductiv de N. Dașcovici, ediția a II-a, Editura „Cartea Românească” S.A., București, 1920 (reeditată în colecția „Biblioteca ideală” a editurii Mondero, în 2007 sub îngrijirea Alexandrei Bârna); Jean-Jacques Rousseau, *Contractul social*, traducere de H. H. Stahl, Introducere, comentarii și note explicative de J. L. Lecercle, Postfață de Anton Adămuț, Editura Moldova, Iași, f.a., reluată la Editura Antet, București, f.a. (bogată în lămuriri, dar aproximativă editorial) și Jean-Jacques Rousseau, *Despre contractul social sau Principiile dreptului politic*, traducere din limba franceză, studiu introductiv și note de Cătălin Avramescu, Nemira, București, 2010 (o traducere pe alocuri surprinzătoare prin necontextualizarea noțională). Demersul nostru editorial este cu atât mai curajos cu cât prestigiul acumulat în timp și multiplele reeditări ale acestor tălmăciri ne-au obligat la o exigentă analiză comparativă. Avem însă datoria de conștiință de a devoala resortul intim al acțiunii noastre: niciuna dintre edițiile *Contractului social* în limba română nu are un aparat critic coerent, iar acolo unde s-a tentat științificitatea, malpraxisul editorului a declasat travaliul intelectual al traducătorului savant (ca în cazul sociologului și antropologului Henry H. Stahl).

Pe de altă parte, ne-am folosit în descifrarea textului francez de volumul al III-lea al ediției critice publicate în colecția „Bibliothèque de la Pléiade“, Éditions Gallimard, Paris, 1964. Cei doi editori, Bernard Gagnebin și Marcel Raymond, au strâns laolaltă în acest volum toate scrierile politice ale lui Rousseau, pe care le-au adnotat bogat și lămuritor.

Fără a concura cu aparatul științific al celor doi filosofi francezi, am elaborat note explicative pe care le-am plasat infrapaginal, semnalându-le cu (*n. ed.*) și numerotându-le autonom pe fiecare pagină. Evident, am păstrat în integralitate notele autorului, însemnându-le cu steluță (*) în text și așezându-le tot în subsolul fiecărei pagini corespundente, cu mențiunea (*n. a.*).

O ultimă precizare referitoare la titlu. Am optat pentru formula literală *Despre contractul social*, în detrimentul celei general-cunoscute, *Contractul social*, judecând istorist: în intimitatea secolului al XVIII-lea, gândirea era mult mai expozitivă, iar „științele politice“ nu erau doar bibliografie universitară, ci ghiduri de guvernare; așa încât pledoaria lui Rousseau este pentru un set de norme de aplicare a contractului social și nu propriu-zis textul unui contract social.

L. P.

Despre contractul social sau Principiile dreptului politic

*Foederis aequas
Dicamus leges¹
Eneida, XI*

¹ Într-o traducere liberă: *Să propunem un tratat în care condițiile să fie echitabile.* (Vergiliu, *Eneida*, 321). (*n. ed.*)

AVERTISMENT

Acest scurt tratat este extras dintr-o lucrare mai mare, pe care am alcătuit-o pe vremuri fără să-mi fi cunoscut prea bine puterile și pe care am abandonat-o de mult timp.¹ Dintre părțile care se puteau extrage din ceea ce realizasem, aceasta este cea mai de seamă și, mi s-a părut, cea mai puțin nedemnă de a fi oferită publicului. Restul deja nu mai există.

¹ În 1743, pe când avea 31 de ani, Rousseau își descoperă un interes special pentru teoretizarea politicii. Cu toate acestea nu-și publică reflecțiile decât 19 ani mai târziu, în 1762. *Despre contractul social*, redactat în formă finală pe parcursul a doar doi ani (1759, 1761) nu este decât o parte dintr-un proiect mult mai amplu privitor la *Instituțiile politice*. (n. ed.)

CARTEA ÎNTÂI

Vreau să văd dacă, în materie civilă, poate exista vreo regulă legitimă și precisă de guvernare, luându-i pe oameni așa cum sunt, iar legile așa cum pot să fie.¹ Voi căuta neîncetat să îmbin în această cercetare ceea ce permite dreptul cu ceea ce impune interesul, astfel încât dreptatea și utilitatea să nu fie în opoziție.

Intru în materie, fără să dovedesc însemnătatea subiectului meu. Voi fi întrebat dacă sunt prinț ori legiuitor fiindcă scriu despre Politică? Voi răspunde că nu sunt și tocmai de aceea scriu. Dacă aș fi prinț ori legiuitor, nu mi-aș pierde vremea să vorbesc despre ceea ce ar trebui să se facă, ci aș face sau aș tăcea.

În calitate de cetățean al unui stat liber și membru al suveranității naționale fiind, oricât de slabă ar fi înrăurirea pe care ar putea-o avea glasul meu asupra treburilor publice, dreptul de a vota este suficient pentru a-mi impune datoria de a mă gândi. Și gândind asupra formelor de guvernare, sunt fericit că găsesc mereu noi motive de a iubi guvernarea țării mele!²

¹ Rousseau își declară intențiile explicite de a reflecta asupra principiilor de drept public și nu asupra istoriei politice, diferențându-se totuși de Montesquieu care procedase la o analiză a instituțiilor existente (în *Spiritul legilor*) și propunând o judecată asupra instituțiilor așa cum ar trebui să fie. (n. ed.)

² Țara la care face trimitere este Geneva, pe atunci (mai exact, din 1584 până în 1815), o republică independentă, aflată într-o „alianță permanentă” cu Confederația Elvețiană. (n. ed.)

CAPITOLUL I

Subiectul cărții întâi

Omul s-a născut liber¹, dar este în lanțuri pretutindeni². Unul se socotește stăpânul altora, deși este mai sclav decât ei. Cum s-a petrecut această schimbare? Nu știu. Dar ce poate legitima această schimbare? La o astfel de întrebare cred că voi putea răspunde.

Dacă n-aș avea în vedere decât forța și efectul ei, aș spune: câtă vreme un popor e silit să se supună și se supune, face un lucru bun; îndată, însă, ce poate scutura jugul și-l scutură, face și mai bine – căci, dacă-și redobândește libertatea prin același drept care i-a răpit-o, înseamnă că trebuie să și-o recapete sau că nu trebuia niciodată să i se ia. Dar ordinea socială este un drept consfințit pe care se întemeiază toate celelalte. Totuși, dreptul acesta nu derivă de la natură și, deci, s-a stabilit prin convenții. Urmează, firește, să știm care sunt aceste convenții. Până atunci, însă, sunt dator să argumentez ceea ce am afirmat.

¹ Această expresie articulează o presupuziție teoretică a naturii omului. Libertatea este definită ca independență, existând, fără îndoială, o dependență a omului de natură prin intermediul nevoii, dar nu există niciun fel de umilință în acest lucru. Dimpotrivă, este umilitor pentru o voință să fie supusă altei voințe, această dependență neavând niciun fundament natural. (*n. ed.*)

² Observația realității istorice dovedește că supunerea omului este universală. În tot secolul al XVII-lea, omul trăiește în interiorul unui sistem politic care nu înscrie libertatea în organizarea politică și juridică. În consecință, existența dominantului și a dominatului conduce spre concluzia că dominantul nu este mai liber decât dominatul. (*n. ed.*)

CAPITOLUL II

Despre cele dintâi societăți

Cea mai veche dintre societăți și singura naturală este familia. Chiar și astăzi copiii rămân legați de tatăl lor, dar numai cât timp au nevoie de dânsul ca să-i crească. Îndată ce încetează nevoia, legătura naturală se desface. Copiii, odată scutiți de supunerea pe care o datorau tatălui lor, și tatăl – scutit de grija pe care o datora copiilor, și unii și altul își capătă independența. Dacă ei continuă să trăiască împreună, n-o mai fac natural, ci voluntar; iar familia însăși nu se menține decât prin convenție.

Această libertate comună (a tuturor) este o consecință a naturii omului. Paza propriei vieți este prima lege a omului, iar cele dintâi griji trebuie să le poarte persoanei sale; de unde rezultă că, îndată ce a ajuns la vârsta rațiunii, fiind singurul capabil să aprecieze mijloacele potrivite să-i păstreze libertatea, devine astfel propriul său stăpân.

Așadar, se poate spune că familia este întâiul model al societăților politice: șeful este imaginea tatălui, poporul – imaginea copiilor; iar toți laolaltă, născuți egali și liberi, nu-și înstrăinează libertatea decât pentru folosul lor. Cu o singură deosebire: în familie, dragostea tatălui către copii se achită prin grija pe care le-o poartă, pe când în stat plăcerea de a conduce se substituie dragostei pe care șeful n-o are față de poporeni săi.¹

Grotius² neagă ideea că orice putere umană ar fi instituită numai în folosul celor care sunt guvernați și oferă ca exemplu

¹ *Familia ca societate naturală* este o perspectivă influențată de teoria lui Samuel von Pufendorf (din *Despre legea naturii și a națiunilor*, 1672) și a celei a lui John Locke (din *Două tratate despre cărmuire*, 1690). În accepțiunea lui Rousseau, în această „familie“ tatăl reprezintă șeful, iar copiii – poporul. (n. ed.)

² Hugo Grotius (Hugo de Groot), (1583 – 1645), jurist, teolog, istoric și diplomat olandez, unul dintre fondatorii teoriei dreptului natural. Promovând eliberarea

scavia. Felul lui de judecată constă în a stabili întotdeauna dreptul pe baza violenței.* S-ar putea folosi o metodă mai consecventă, care să nu mai fie favorabilă tiranilor.

După Grotius, nu se știe dacă întreaga omenire este a unei sute de oameni sau dacă această sută de oameni aparține omenirii, și-n toate scrierile lui înclină pentru întâia părere. Acesta este și sentimentul lui Hobbes¹. Iată, prin urmare, specia umană împărțită în turme de vite și având câte un conducător care-și păstorește turma pentru a o mânca.

După cum păstorul s-a născut superior turmei sale, tot astfel și păstorii de oameni, adică cei care sunt conducători, sunt superiori, prin natura lor, popoarelor. Astfel judeca, după spusele lui Philon², împăratul Caligula, trăgând, firește, din această analogie, concluzia că regii erau zei sau că popoarele erau niște vite.

Raționamentul lui Caligula este, în fond, același cu raționamentele lui Hobbes și ale lui Grotius. Înaintea tuturor, Aristotel

dreptului de sub tutela teologiei, Grotius a susținut faptul că dreptul nu se întemeiază pe voința vreunei divinități, ci pe natura omului și pe principiile rațiunii. Este autorul lucrărilor: *Marea liberă (Mare Liberum)* (1609), în care susține libertatea comerțului în largul mării; *Despre dreptul păcii și războiului (De iure belli ac pacis)* (1625), lucrare prin care sistematizează în premieră dreptul internațional într-o formă care a fost multă vreme utilizată drept îndreptar diplomatic. (n. ed.)

„Cercetările savante asupra dreptului public nu sunt deseori decât istoria unor vechi abuzuri; iar noi am dovedit încăpățănare fără sens insistând prea mult să le studiem.“ (*Tratat despre interesele Franței față de vecinii săi*, de Marchizul d'Argenson, tipărit la Rey, în Amsterdam). Iată ce a făcut Grotius! (n. a.) Thomas Hobbes (1588 – 1697) (*Elements of Law Natural and Politic*, 1640) pleacă de la o premisă diferită de cea a lui Grotius. Departe de a avea o natură socială, care îl dirijează pe om spre înțelegerea cu semenii (*appetitus socialis*), acesta este caracterizat prin egoism și, prin natura lui, este oricând dispus să-și apere interesele prin luptă. De aici și comentariile lui Hobbs la sentințele paremiologice: *homo homini lupus* (omul este lup pentru om) și *bellum omnium contra omnes* (războiul tuturor contra tuturor), din *Elementele dreptului natural și politic*, 1640. (n. ed.)

De la filosoful mistic evreu de limbă greacă Philon din Alexandria (15/10 î.Hr. – 54 d.Hr.) ne-au parvenit informații asupra antisemitismului împăratului roman Caligula. Philon este cel care conduce în 39/40 d.Hr. delegația pe care evreii alexandrini o trimit fără rezultat împăratului Caligula (*vezi Ambasada către Gaius*, o diatribă asupra politicilor discriminatorii din Imperiul roman). (n. ed.)

LBRIS

We know
books

Gustave Le Bon

Psihologia mulțimilor

Traducere, ediție îngrijită,
și studiu introductiv de Lucian Pricop

EDITURA CARTEX

Concepția grafică a colecției: Mădălina Pricop

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
LE BON, GUSTAVE

Psihologia mulțimilor / Gustave Le Bon ; trad. de
Lucian Pricop ; ed. îngrij. și stud. introd. de Lucian Pricop.
- București : Cartex, 2025

ISBN 978-630-6651-35-1

I. Pricop, Lucian (trad.) (ed.) (pref.)

316.6:316.35.023.6

Pentru comenzi și informații, vă rugăm să ne contactați la:

- Tel/fax: 021/323.41.30; 021/323.00.76
- Tel: 0745.069.898; 0729.951.763
- www.edituracartex.ro
- e-mail: comenzi@edituracartex.ro
- O.P. 4, C.P. 184, București

Cuprins

*Care este distanța de la Psihologia mulțimilor până la
Era maselor? (studiu introductiv de Lucian Pricop) / 7*
Notă asupra ediției / 13

Psihologia mulțimilor / 15

Prefață / 19

Introducere. Era mulțimilor / 20

CARTEA ÎNTÂI. SUFLETUL MULȚIMILOR / 27

Capitolul I. Caracteristicile generale ale mulțimilor.

Legea psihologică a unității lor mintale / 29

Capitolul II. Sentimentele și moralitatea mulțimilor / 37

Capitolul III. Ideile, raționamentele și imaginația mulțimilor / 54

Capitolul IV. Forme religioase pe care le îmbracă
toate convingerile mulțimilor / 62

CARTEA A II-A. OPINIILE ȘI CREDINȚELE MULȚIMILOR / 67

Capitolul I. Factorii îndepărtați ai credințelor
și opiniilor mulțimilor / 69

Capitolul II. Factorii imediați ai opiniilor mulțimilor / 84

Capitolul III. Conducătorii mulțimilor și
mijloacele lor de convingere / 95

Capitolul IV. Limitele variabilității credințelor și
opiniile mulțimilor / 111

CARTEA A III-A. CLASIFICAREA ȘI DESCRIEREA CATEGORIILOR DE MULȚIMI / 121

Capitolul I. Clasificarea mulțimilor / 123

Capitolul II. Mulțimile așa-zis criminale / 127

Capitolul III. Jurații de la Curtea cu Juri / 131

Capitolul IV. Mulțimile electorale / 137

Capitolul V. Adunările parlamentare / 144

Cartea întâi

SUFLETUL MULȚIMILOR

---

o mulțime devine sensibilă la muzică – de orice fel, veche sau nouă, indigenă sau străină –, cu condiția ca execuția să fie frumoasă și interpreții conduși de un dirijorul entuziast.“ Domnul Gevaert demonstrează admirabil de ce „o lucrare, rămasă neînțeleasă pentru muzicieni emerți care descifrează partitura în camera lor de studiu poate să fie întâmpinată cu emoție de un auditoriu fără cultură muzicală.“ De asemenea, el explică foarte bine de ce aceste impresii estetice rămân fără urmări. (n.a.)

Capitolul I

CARACTERISTICILE GENERALE ALE MULȚIMILOR.
LEGEA PSIHOLOGICĂ A UNITĂȚII LOR MINTALE

Ceea ce constituie o mulțime din punct de vedere psihologic. O mare aglomerare de indivizi nu este suficientă spre a forma o mulțime. Caracteristicile speciale ale mulțimilor psihologice. Orientarea fixă a ideilor și sentimentelor la indivizii care le compun și pierderea personalității acestora. Dispariția vieții cerebrale și predominarea vieții medulare. Scăderea inteligenței și transformarea completă a sentimentelor. Sentimentele transformate pot fi mai bune sau mai rele decât acelea ale indivizilor din care este compusă mulțimea. Mulțimea este la fel de ușor și eroică, și criminală.

În mod obișnuit, mulțimea reprezintă reunirea unor indivizi oarecare, indiferent de naționalitate, profesie ori sex, oricare ar fi întâmplările care îi adună laolaltă. Din punct de vedere psihologic, cuvântul mulțime capătă o cu totul altă semnificație. În anumite împrejurări, și numai în acele împrejurări, o mulțime de oameni posedă caracteristici noi, foarte diferite de acelea ale fiecărui individ care intra în componența ei.

Personalitatea conștientă dispăre, sentimentele și ideile tuturor sunt orientate în aceeași direcție. Se formează un spirit colectiv, fără îndoială tranzitoriu, dar având trăsături distincte.

Colectivitatea devine atunci ceea ce eu numesc, în absența unei expresii mai potrivite, o mulțime organizată sau, dacă preferați, o mulțime psihologică. Ea formează o singură ființă și este supusă legii unității mintale a mulțimilor.

Faptul că mai mulți indivizi se află accidental împreună nu le conferă caracterul de mulțime organizată. O mie de indivizi care străbat din întâmplare aceeași piață publică, fără a avea vreun scop comun determinat, nu formează niciodată o mulțime psihologică. Pentru ca o mulțime să dobândească caracteristicile speciale ale acesteia, este necesară influența unor excitanti, cărora va trebui să le determinăm natura.

Estomparea personalității conștiente și orientarea sentimentelor și gândurilor în același sens, prima trăsătură a mulțimii pe cale de a se organiza, nu implică neapărat prezența simultană a mai multor indivizi în același punct. La un moment dat, mii de indivizi izolați pot, sub influența unor emoții violente – un mare eveniment național, de exemplu – să dobândească trăsăturile unei mulțimi psihologice. Va fi de ajuns ca o întâmplare oarecare să-i unească și purtarea lor să îmbrace forma specifică de acte ale mulțimii. În anumite momente ale istoriei, o mână de oameni pot constitui o mulțime psihologică, pe când sute de indivizi aflați întâmplător împreună nu vor putea s-o constituie. Pe de altă parte, un întreg popor, fără a avea atributele evidente de aglomerare vizibilă, devine uneori o mulțime sub acțiunea cutărei sau cutărei influente.

Odată formată, mulțimea psihologică dobândește caracteristici generale provizorii, dar determinabile. Acestor caracteristici generale li se adaugă caracteristici particulare, variind în funcție de elementele care compun colectivitatea și care îi pot modifica structura mintală.

Mulțimile psihologice sunt, așadar, susceptibile de o clasificare. Cercetarea acestei clasificări ne va arăta că o mulțime eterogenă, alcătuită din elemente diferite, prezintă caracteristici comune cu mulțimile omogene, compuse din elemente mai mult sau mai puțin asemănătoare (secte, caste și clase sociale), și, pe lângă acestea, are particularități care le diferențiază de acestea.

Înainte de a ne ocupa de diversele categorii de mulțimi, să examinăm mai întâi caracteristicile specifice tuturor. Vom proceda precum naturalistul, începând prin a determina caracteristicile generale ale indivizilor unei familii, pentru a stabili mai apoi caracteristicile particulare care diferențiază genurile și speciile din componența respectivei clase.

Nu este ușor de descris spiritul mulțimilor, organizarea sa variind nu numai în funcție de rasă și compoziția colectivităților, ci și după natura și intensitatea stimulilor pe care îi suportă. De altfel, aceeași dificultate se semnalează și în cazul studierii psihologiei unui individ oarecare.

În romane, indivizii sunt înfățișați ca având caractere constante, dar nu în viața reală. Doar uniformitatea mediilor dă naștere uniformității aparente a caracterelor. Am arătat în altă parte că toate structurile mintale conțin caracteristici latente care se pot revela sub influența unor schimbări bruște de mediu. Astfel, prinde cei mai fervenți membri ai Convenției¹ se găseau și burghezi inofensivi care, în împrejurări obișnuite, ar fi fost doar niște notari pașnici sau magistrați virtuoși. De îndată ce „furtuna“ a trecut, ei și-au reintrat în cadrul normal. Napoleon și-a recrutat dintre ei pe cei mai docili susținători ai săi.

Neputând să înfățișăm aici toate etapele formării de mulțimi, le vom examina mai ales în faza completei lor organizări. Vom vedea astfel ceea ce pot să devină, dar nu ceea ce ele sunt întotdeauna. Doar în această fază avansată de organizare, pe fondul invariabil și dominant al rasei, se suprapun anumite caracteristici noi și speciale, care determină orientarea sentimentelor și gândurilor colectivității într-o direcție unică. Numai atunci se manifestă ceea ce am numit mai sus *legea psihologică a unității mintale a mulțimilor*.

Unele particularități psihologice ale mulțimilor sunt comune cu acelea ale indivizilor izolați; altele, dimpotrivă, nu se întâlnesc decât la colectivități. Vom studia întâi de toate caracteristicile particulare, pentru a le reliefa importanța.

Trăsătura cea mai izbitoare la o mulțime psihologică este următoarea: indiferent de indivizii care o compun, indiferent de asemănările sau deosebirile în modul lor de viață, în ocupațiile, caracterul sau inteligența lor, simplul fapt că ei s-au transformat în mulțime îi înzestreză cu un soi de suflet colectiv. Acesta îi face să simtă, să gândească și să acționeze într-un fel cu totul diferit de cel în care simțea, gândea și acționa fiecare dintre ei izolat. Anumite idei, anumite sentimente nu apar și nu se materializează în acte decât la indivizii incluși în mulțime. Mulțimea psihologică este o „ființă“ provizorie, compusă din elemente

¹ Este vorba despre membri ai Convenției, adunare constituantă franceză care, în timpul Revoluției, a succedat Adunării legislative, a fondat prima Republică și a guvernat Franța de la 21 septembrie 1792 la 26 octombrie 1795. (n.t.)

eterogene, sudate pe moment, aidoma celulelor unui organism viu, care în totalitatea lor formează o ființă nouă, care au caracteristici foarte diferite de acelea pe care le posedă fiecare dintre celulele componente.

Contrar unei opinii pe care, cu mirare, o întâlnim într-o scriere a unui filosof atât de incisiv ca Herbert Spencer, în agregatul care constituie o mulțime, nu avem nicidecum o sumă și o medie, ci combinarea și crearea de noi particularități. Ca în chimie, unde anumite elemente, în prezența altora – de pildă, acizi și baze –, se combină formând o substanță nouă, înzestrată cu proprietăți diferite de acelea ale substanțelor constitutive.

Putem constata cu ușurință cât de mult diferă individul aflat în mulțime de individul izolat; dar cauzele unei asemenea deosebiri sunt la fel de lesne de descoperit. Pentru a reuși să le deslușim, trebuie să ne reamintim mai întâi de următoarea observație a psihologiei moderne: nu numai în viața organică, ci și în funcționarea inteligenței un rol preponderent îl joacă fenomenele inconștiente. Activitatea conștientă a spiritului nu reprezintă decât o mică parte în comparație cu viața sa guvernată de inconștient. Analistul cel mai subtil, observatorul cel mai penetrant nu reușește să descopere decât un foarte mic număr din mobilurile inconștiente care îl călăuzesc. Actele noastre conștiente decurg dintr-un substrat inconștient format îndeosebi din influențe ereditare. Acest substrat cuprinde nenumărate reziduri ancestrale care constituie sufletul rasei. În spatele cauzelor mărturisite ale actelor noastre se afla cauze secrete, pe care le ignorăm. Majoritatea acțiunilor noastre cotidiene sunt efectul mobilurilor ascunse, care ne scapă.

Toți indivizii aparținând unei rase se aseamănă datorită elementelor inconștiente ce compun sufletul rasei. Ei se deosebesc datorită elementelor conștiente, rod al educației și, mai ales, al eredității excepționale.

Oamenii cei mai diferiți ca nivel de inteligență au adesea instincte, pasiuni și sentimente uneori identice. În tot ceea ce ține de sentiment: religie, politică, morală, simpatii, antipatii etc., oamenii eminenți nu depășesc decât foarte rar nivelul indivizilor de rând. La nivel intelectual, între un matematician celebru și

cizmarul său poate exista un abis, dar, din punct de vedere al caracterului și al credințelor, deosebirea este adesea nulă sau neînsemnată.

Or, tocmai trăsăturile generale de caracter, guvernate de inconștient și pe care majoritatea indivizilor normali ai unei rase le posedă aproape la același nivel, sunt acelea care, în starea de mulțime, se găsesc puse în comun. Aptitudinile intelectuale ale oamenilor și, în consecință, individualitatea lor, sunt eclipsate în sufletul colectiv. Eterogenul se cufundă în omogen, dominând calitățile inconștiente.

Această punere în comun a calităților obișnuite explică de ce mulțimile nu ar putea săvârși acte care cer o inteligență ridicată. Deciziile de interes general luate de o adunare de persoane distinse, dar cu specialități diferite, nu sunt mult superioare deciziilor pe care le-ar adopta o gloată de imbecili. Ei, de fapt, pot doar să producă efectele trăsăturilor mediocre pe care le posedă toată lumea. Mulțimile acumulează nu inteligența, ci mediocritatea. Așa cum se spune adeseori, nu toți au mai mult spirit ca Voltaire¹. Cu siguranță că Voltaire are mai mult spirit decât întreaga lume, dacă prin „întreaga lume“ înțelegem mulțimea.

Dar, dacă indivizii luați ca mulțime s-ar limita la reuniunea calităților obișnuite, am vorbi de o medie, și nu, așa cum am afirmat, de crearea de caracteristici noi. În ce mod se stabilesc aceste caracteristici? Să cercetăm. Cauzele care determină apariția caracterului deosebit al maselor sunt diverse. Prima este aceea că individul inclus în mulțime capătă, doar din pricina numărului crescut de oameni din care face parte, un sentiment de putere invincibilă permițându-i să cedeze unor instincte pe care, singur, și le-ar fi reprimat. El va ceda cu atât mai bucuros cu cât mulțimea fiind anonimă și, prin urmare, iresponsabilă, sentimentul responsabilității, care îi reține întotdeauna pe indivizi, dispare în întreg.

O a doua cauză, contagiunea mintală, intervine deopotrivă pentru a determina caracterele speciale ale mulțimilor și, totodată, orientarea lor. Contagiunea este un fenomen ușor de constatat, dar

¹ Gustave Le Bon face trimitere aici la faptul că ideile lui Voltaire au influențat mentalitățile franceze și europene din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea. (n.t.)